

Grenzen

Lea Dasberg

Lea Dasberg is emeritus hoogleraar historische pedagogiek. Correspondentieadres: Columbia 2, PO Box 26279, 96583 Kyriat Menahem Jeruzalem, Israël.

In het derde millennium zullen de laatste grenzen verdwijnen. Het zal misschien zover komen dat het begrip grens niet meer in woordenboeken zal voorkomen. De 20ste eeuw heeft in snel tempo een heel scala van grenzen weggevaagd of vervaagd. Strategische grenzen als bergen, rivieren en zeeën zijn door de luchtvaart in de meest letterlijke zin van het woord 'overvleugeld', terwijl de nog recentere raketten het idee van een nationaal luchtruim ridicuul hebben gemaakt. Door de ruimtevaart zullen in de 21ste eeuw vermoedelijk aardbewoners Mars gaan koloniseren. Politieke grenzen op aarde lossen op in de Global Village, niet door de megalomanie van de volslagen machteloze politici met hun beschamende mislukkingen van Volkenbond, UNO, Europese Unie en wat dies meer zij, maar door de technologie waarmee Bill Gates het World Wide Web over ons heen gespannen heeft. Biochemie en genetica zijn druk in de weer de grenzen tussen mannelijk en vrouwelijk (voorzover uniseks en feminisme daar nog iets van hebben overgelaten) via het klonen te laten verdwijnen. De grens tussen werktijd en rusttijd, ooit door godsdiensten in kaart gebracht, wordt door het continubedrijf, met zijn '24-uur-tot-Uw-dienst', overrompeld en al lijkt het ook alsof de met bloed en tranen bewerkstelligde overwinning van het socialisme voor de 8-uren-dag nog gehandhaafd wordt, door het werken in shifts is de grens tussen dag en nacht in menig gezin daarmee wel verdwenen. Aangezien het verschil tussen 'zondag' en 'door-de-week' daardoor ook wegvalt, vraagt men zich af wat het afgrenzen van 'weken' in de kalender nog voor zin heeft. De hardnekkigste grens blijkt die tussen arm en rijk te zijn.

Wat de pedagogiek betreft hebben we al eerder geconcludeerd dat de grens tussen volwassen wereld en kinderwereld bijna verdwenen is: de media hebben het onmogelijk gemaakt de kinderen af te schermen van de wereld, zoals dat in de westerse cultuur sinds 200 jaar tamelijk hermetisch gelukt was. Ik had altijd gedacht dat de overbrugging tussen de zuidoostelijke en de noordwestelijke wereld, wat kinderen betreft, daarin zou bestaan dat men de kinderarbeid in het zuidoosten zou afschaffen, niet dat men die in het noordwesten opnieuw zou toelaten. Toch is dat wat er gebeurt en opnieuw: door de media. Na het onschuldig lijkende gebruik van kinderen in reclamespots, nemen interviews met kinderen over de meest pijnlijke onderwerpen als het scheiden van ouders, oorlogsgeweld en incest in de media op schokkende wijze toe. Onder de vele grenzen die verdwijnen horen daardoor ook de leeftijdsgrenzen. Aan de kindertijd wordt een steeds kleiner aantal jaren toegemeten, die bovendien ook procentueel een steeds kleiner deel van het hele leven bestrijken, doordat de levensverwachting toeneemt.

Die grenzeloosheid op alle terreinen van onze cultuur is mijns inziens het grootste probleem van de huidige pedagogiek. Mensen kunnen die onmetelijkheid niet aan en kleine mensen al helemaal niet. Ze krijgen 'ruimtevrees'. Het is de angst van het kleine kind in 't donker. Waarom is het donker

bedreigender dan het licht? Omdat het onbegrensd is. Men ziet geen voorwerpen, meubelen, muren, die de ruimte voor ons breken, in compartimenten verdelen, omgrenzen. Er is niets dan het zwarte donker, onmetelijk, onoverzienbaar, oncontroleerbaar. En waar je geen controle over hebt, daar ben je aan overgeleverd. Dat scheidt paniek. En paniek eist, op dwangneurotische wijze, een daad. Het kleine kind in de donkere slaapkamer rent de verlichte huiskamer in. En als die verlichte huiskamer er niet is, dan gebeurt er iets ergers, wat dan ook, als het maar een einde maakt aan het overgeleverd zijn, als het maar een grens trekt. Dat is wat er volgens mij gebeurt, als Amerikaanse tieners plotseling gewapend een hun onbekende school binnenvallen en er hun onbekende andere tieners en leraren overhoopschieten. Onze eerste vraag moet dan niet zijn: wat doen wij aan dat geweld, waarbij suggesties als 'weg met de televisie', 'weg met de wapenverkoop aan onbevoegden' de kranten vullen. Onze eerste vraag moet zijn: wat veroorzaakt dat ongemotiveerde geweld? En dat is volgens mij: de angst voor de onmetelijke ruimte zonder ergens een grens als rustpunt, als houvast, als richtlijn, die onze wereld geworden is.

Het is in de pedagogiek niets nieuws dat kinderen om grenzen vragen, dat ze willen weten hoever ze kunnen gaan, dat ze verlangend wachten op het 'tot-hier-en-niet-verder'. Zodra ze op die ondoorbreekbare barrière zijn voelen ze zich veilig. Dan komen ze zelf tot rust en geven de omgeving weer rust. Dat dit overbekende fenomeen in de dagelijkse opvoeding van het individuele kind in gezin en school niet herkend wordt als het zich voordoet als massale actie in de maatschappij, zoals in de vorm van ongemotiveerd geweld van een bende jongeren, heeft denk ik twee oorzaken. Ten eerste slaan we jongeren te hoog aan, zien ze als te rijp, associëren ze absoluut niet meer met het kleine kind en diens angst in het donker. Zulke grote kerels? Bang? Wij zijn bang voor hen! In dat laatste schuilt de tweede reden van de ellende. Veel ouders tegenwoordig zijn bang voor hun eigen kinderen, om niet te spreken van de angst van leraren voor hun leerlingen. Ze zijn bang de liefde of waardering van hun opvoedelingen kwijt te raken door 'betutteling', zoals vroeger kinderen bang waren voor verlies van liefde door stout te zijn. Degenen die nu emotioneel gechanteerd worden zijn de opvoeders.

Sinds de Tweede Wereldoorlog ons getoond heeft hoe gehoorzaamheid kan leiden tot kadaverdiscipline zijn we huiverig geworden voor het stellen van grenzen. En hoe kun je ook maar grenzen stellen aan wezens die jou in ontwikkeling pijlsnel voorbijschieten? Ze zijn een kop groter dan jijzelf en vanachter hun computer beschouwen ze jou met je potlood en papier als een analfabeet. Ten onrechte wordt hun snelheid gezien als rijpheid. Dat maakt het moeilijk in deze opgeschoten wezens nog dezelfde angst voor het donker te vermoeden, in hun geval het donker van een wereld zonder grenzen, zonder structuren, die daardoor even moeilijk te begrijpen valt als hun slaapkamer van weleer. De uitval naar de verlichte huiskamer behoort niet meer tot de mogelijkheden, dus wordt het een gewapende overval op één of ander willekeurig gezelschap. Het zijn daden geboren uit dezelfde paniek, die schreeuwen om het stellen van grenzen. De gruwelijkheid van de daden neemt toe naarmate de daders beseffen dat degenen die de grenzen zouden moeten trekken zelf bang zijn. De grenzeloze wereld bevangt jong en oud met ruimtevrede.

Wat dringend van node begint te zijn is het markeren van dit duizelig makende vacuüm door middel van bakens en mijlpalen. Zichtbare rustpunten op de levensweg. De paradox is namelijk dat de menselijke 'Werdegang' enerzijds enorm versneld is, terwijl anderzijds de reis veel langer duurt. De mens leeft momenteel veertig jaar langer dan vroeger, maar we houden vast aan dezelfde levensfasen als de oude Romeinen: infans, puer, iuvenis, veteranus (tot 45 jaar), senior (45-60) en senex (vanaf 60) indien men dat nog haalde.

Tegenwoordig is 100 jaar nog wel een uitzondering, maar geen unicum meer. Niet alleen dat we die veertig toegevoegde jaren leeg laten qua zingeving, we hebben ook voor de eerste zestig jaar geen nieuwe vulling verzonnen. We rekken de oude vulling alleen verder en verder op, tot er geen rek meer in zit of het elastiek knapt: school duurt niet meer van 6 tot 16, maar van 4 tot 18 en voor een snel toenemend percentage van opgroeienden (in de westerse wereld) van 4 tot 26, 28. Deze uitgerekte leertijd is opnieuw een ruimte zonder grenzen, het gaat maar door, het gaat maar door, hoelang nog, waarheen dan, waartoe? Het is een hamsteren aan kennis die intussen aan niets ten nutte wordt gemaakt en verouderd is voordat dat wel gebeuren gaat. De verveling slaat toe, samen met een groeiend verzet tegen een geprolongeerde economische afhankelijkheid die in tegenspraak is met de genoemde versnelling in fysieke en cognitieve ontwikkeling. Dat zien we aan het leerlingenverzet tegen het studiehuis: ze willen hun baantjes! De periode na het 28ste jaar brengt dan ook nog vaak werkloosheid. Ze krijgen maar niet de kans een levensfase af te grenzen en de grens van een nieuw levenslandschap de overschrijden. Onoverzienbare leegte. Zonder economisch emplot wordt niet aan een huwelijk begonnen, laat staan aan kinderen. Ook die grens schuift voor hen op en wordt voor velen uiteindelijk onzichtbaar. Waarom verbazen we ons zo over ongemotiveerd geweld?

Waar ik mij over verbaas is dat de pedagogiek aldoor maar dat nog langer geprolongeerde onderwijs blijft her- en herorganiseren. Wat opnieuw georganiseerd moet worden zijn de levensfasen en hun grenzen en mijlpalen en vullingen.

De eerste leerfase moet korter worden in plaats van langer, tot het 16e, hooguit het 18e jaar. Dan moet er een fase van productief werken volgen van 10 of 12 jaar, waarin de economische basis gelegd kan worden voor het huwelijk en ouderschap. Door het werkveld kan nieuwe belangstelling groeien waardoor de wens tot meer en nieuwe kennis kan ontstaan. Daartoe moet een volgende fase van opnieuw leren worden gecreëerd, een Sabbatical van een jaar, dat zich elk 7e jaar zou moeten herhalen, of van een langere tijd dat zich bijvoorbeeld drie maal in één mensenleven kan herhalen. Dat vernieuwt en verfrist en maakt een langer arbeidsleven mogelijk dan tot 60 of 65. Dat hoeft niet hetzelfde arbeidsveld te betreffen, de telkens toegevoegde nieuwe scholing tijdens genoemde Sabbaticals kan een mens ook voor telkens nieuwe, wel of niet verwante, werkterreinen bevoegd maken. Dat kan afwisseling brengen, die hem niet de laatste jaren tot zijn pensioen vermoeid, want verveeld, dwingt uit te zuchten, maar hem integendeel stimuleert iets nieuws te beginnen. Het is toch absurd dat het menselijk lichaam steeds sterker wordt, gezien zijn langere levensduur, maar dat de mens steeds jonger afhaakt als partner in de wereldwinkel. Bejaardensociëteiten met verveeld

bridgende, breiende en broedende mensen die het nu wel voor gezien houden maar huns ondanks nog dertig, veertig jaar moeten uitzitten worden overbodig. En zij die vanaf hun 65e wel verkiezen om hun tijd nu verder aan hun kleinkinderen te gaan wijden, welnu, waarom niet, maar dan moesten ze wel eerst in een daartoe door de natuur bestemde levensfase kinderen gemaakt hebben.

We kunnen nooit de geschiedenis terugdraaien of het proces van de cultuur stopzetten, want een stilstaande cultuur leidt tot helemaal geen cultuur. Ruimtevaart, internet, genetica, al deze grenzen-wegvagende uitvindingen zijn cultuur die we zelf hebben opgeroepen en niet ongedaan kunnen maken. We moeten dat zelfs niet willen. In plaats van onze inventiviteit af te zweren zouden we haar kunnen aanwenden tot het creëren van een nieuw soort grenzen die ons in de onmetelijke ruimte niet gewichtloos maken en daardoor tot speelbal van een blind lot. De eerste mensen die in de geschiedenis zich losmaakten van de vertrouwde kustvaart om zich de wijde zee op te wagen, hebben naast hun overmoed ook genoeg besef tot zelfbehoud gehad om het kompas uit te vinden teneinde niet ten prooi te vallen aan de paniek van richtingloosheid. In de grensafzwerende cultuur die we nu opgeroepen hebben, zullen we een nieuw kompas moeten ontwerpen om niet ten prooi te vallen aan de paniek van de normloosheid, zijnde de paniek van de fundamentalisten. Misschien dus toch normatieve pedagogiek?